

Załącznik nr 11 do Zarządzenia
Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB
Nr 9/22 z dnia 21 stycznia 2022 r.

PROGRAM
OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH
OWIEC RASY UHRUSKIEJ

2022

Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy uhruskiej

1. Słownik pojęć

- a. Program ochrony – Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy uhruskiej,
- b. Program hodowlany – Program hodowlany owiec rasy uhruskiej,
- c. Instytut – Instytut Zootechniki - Państwowy Instytut Badawczy, podmiot realizujący i koordynujący zadania w zakresie ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich, na mocy art. 34 ust. 3 *ustawy o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich* (Dz. U. z 2021, poz. 36),
- d. Związek – Polski Związek Owczarski/Regionalny Związek Hodowców Owiec i Kóz – podmiot prowadzący księgi hodowlane oraz ocenę wartości użytkowej owiec rasy uhruskiej,
- e. Grupa Robocza – Grupa Robocza ds. ochrony zasobów genetycznych owiec i kóz powołana zarządzeniem Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB.

2. Historia

Owca uhruska jest rodzimą odmianą polskiej owcy nizinnej wytworzoną w rejonie środkowo-wschodniej Polski. Pracę twórczą rozpoczął w 1957 roku prof. A. Domański w owczarni Uhrusk. Materiał wyjściowy stanowiły maciorki merynosowe z rejonu poznańskiego oraz krzyżówkowe zakupione w Borowinie i powiecie łomżyńskim. Materiału miejscowego nie wykorzystano ze względu na jego złą jakość. Do krzyżowania twórczego z wymienionymi maciorkami wykorzystano tryka rasy leine oraz tryki rasy kent. Dodatkowo, od 1963 roku, używano również tryków zakupionych w Żelaznej.

Rasa leine dała dobrej jakości wełnę, jędrną, długą, o dobrym połysku, a jednocześnie jej potomstwo odznaczało się dobrą odpornością i zdrowiem. Rasa kent poprawiła pole obrotu wełną, a tryki z Żelaznej wpłynęły na większą gęstość i wyrównanie wełny.

Księgi hodowlane dla owcy uhruskiej prowadzone są od 1963 roku. Istnieje do dziś pełna, oryginalna dokumentacja hodowlana dotycząca rodowodów i użytkowości wszystkich zwierząt, łącznie z materiałem wyjściowym. Od 1976 roku, dzięki inicjatywie prof. T. Efniera, utworzono drugie stado owcy uhruskiej w Bezku. Obecnie obydwie stada znajdują się w powiecie chełmskim.

3. Uzasadnienie konieczności ochrony

Przemiany gospodarcze, które zaszły w Polsce w latach pięćdziesiątych XX w. doprowadziły do znacznego zmniejszenia pogłowia owiec. Szczególnie dotyczyło to ras

o użytkowości wełnisto-mięsnej, bowiem produkcja wełny stała się ekonomicznie nieopłacalna. Przyczyniło się to do całkowitej likwidacji wielu stad lub zastąpienia utrzymywanych tam owiec innymi, często nie przystosowanymi do hodowli w danym rejonie.

Oryginalny materiał owcy uhruskiej utrzymywany jest w dwu stadach Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie: Bezek i Uhrusk. Oba stada odegrały znaczącą rolę w doskonaleniu populacji owiec nizinnych w regionie lubelskim. Pod względem produktywności owce z tego regionu plasowały się na czołowym miejscu w kraju. Realizując program doskonalenia plenności większość populacji owcy uhruskiej przekrzyżowano trykami ras plennych, dlatego objęcie zwierząt oryginalnych (genetycznie czystych) hodowlą zachowawczą ochroni tę cenną rasę przed wyginięciem.

Owce nizinne odmiany uhruskiej są doskonale przystosowane do warunków regionu środkowo-wschodniej Polski, charakteryzują się dobrym wykorzystaniem pasz gospodarskich i pastwiska; bardzo dobrze znoszą również chów alkierzowy. Uzyskuje się od nich dobrej jakości wełnę średniej grubości oraz jagnięta rzeźne o dobrych przyrostach w młodym wieku i stosunkowo dobrych cechach mięsnych. Przytoczone walory owiec uhruskich sprawiają że doskonale nadają się do czynnej ochrony terenów przyrodniczo cennych szczególnie tych które zlokalizowane są w regionie lubelskim.

Ochrona zasobów genetycznych zwierząt *in situ* polega na ochronie zagrożonych gatunków i ras zwierząt w ich naturalnych warunkach bytowania. Wiele ras owiec nierozdzielnie związana jest z obszarami ich powstawania i często wielowiekowej egzystencji. Dlatego też wraz z ochroną zwierząt należy zadbać o to, aby populacje chronione występowały na terenach swojego naturalnego występowania.

Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy uhruskiej realizowany jest od roku 2000.

4. Potwierdzenie statusu zagrożenia wyginięciem

a. Określenie wielkości populacji w Programie

Rok	Liczba stad	Liczba maciorek
2005	2	228
2015	107	6612
2020	115	7485

b. Liczba samic wpisanych do ksiąg hodowlanych

Rok	Liczba stad	Liczba maciorek
-----	-------------	-----------------

2005	-	-
2015	132	8740
2020	115	8441

Populacja owcy uhruskiej w pierwszych latach XXI wieku szacowana była na ok. 230 owiec matek. Obecnie programem ochrony zasobów genetycznych objętych jest 7485 maciorek (2020 r.).

W wyniku prowadzonych obserwacji i badań oraz przyjętych światowych rozwiązań, a także w oparciu o dane z realizacji programów ochrony zasobów genetycznych poszczególnych populacji w Instytucie opracowano model szacowania statusu zagrożenia ras rodzimych, dostosowany do warunków polskich.

Aktualny status zagrożenia dla rasy = 2,3 wraz z opisem metody szacowania tego statusu znajduje się na stronie internetowej Instytutu pod adresem: <http://www.bioroznorodnosc.izoo.krakow.pl/status-zagrozenia-ras>

Na podstawie liczby samic wpisanych do ksiąg oraz wartości wskaźnika statusu zagrożenia w rasie owca uhruska stwierdzono, że obecnie rasa ta wymaga dalszej ochrony.

5. Cel programu

Głównym celem programu jest:

- a) zachowanie populacji owcy uhruskiej oraz zwiększenie liczebności stada podstawowego,
- b) stabilizacja wzorca rasowego, między innymi poprzez wybór do programu owiec, których przodkowie od 2 pokoleń należą do tej samej rasy,
- c) utrzymanie istniejącej zmienności genetycznej.

Prowadzona praca hodowlana będzie zmierzała w kierunku poprawy cech wełny (pola obrostu, gęstości, długości, wyrównania), cech mięsności oraz rozrodu. Oznacza to kontynuację kierunku pracy zapoczątkowanego przez twórców odmiany.

6. Wzorzec populacji

Cechy pogłowia:

- a) wrazenie ogólne – owca średniej wielkości, dobrze owełniona, sylwetka głęboka osadzona na dość krótkich nogach, owca o silnym instynkcie stadnym,
- b) średnia plenność – 150%, średnia użytkowość rozplodowa – 140%,

c) dojrzewanie płciowe – średnio wczesne, maciorki mogą być używane do rozrodu w wieku 10-12 mies.

Cechy osobnicze:

a) pokrój - głowa średnio szeroka, bezroga; szyja średnio długa; tułów głęboki i szeroki; kończyny stosunkowo krótkie, szeroko i prostopadle ustawione, kość mocna; zad średnio długi i szeroki; umięśnienie partii lędźwiowo-grzbietowej dobre; okrywa wełnista zamknięta, u części sztuk może być półotwarta,

b) umaszczenie – białe,

c) masa ciała dorosłych zwierząt: tryki 95-110 kg, maciorki 55-80 kg,

d) wełna - średnio gruba (sort. BC-C), wyraźnie karbikowana, pole obrostu poza tułowiem sięga na głowie do linii oczu, a na tylnych kończynach do raciczek, wełna o miękkim chwycie i dobrej gęstości.

Użytkowość – owca ta odznacza się średnią użytkowością mięsną i wysoką wydajnością wełny krzyżowkowej. Dobrze odchowuje jagnięta, nadaje się do krzyżówek towarowych z rasami mięsnymi.

7. Zakres i metody służące realizacji Programu ochrony

7.1 Metody hodowlane

Podstawowym celem Programu ochrony zasobów genetycznych owiec rasy uhruskiej jest utrzymanie zmienności genetycznej i stabilizacja cech fenotypowych oraz funkcjonalnych. Prace hodowlane w populacji zachowawczej są prowadzone w oparciu o ocenę eksterieru i wartości użytkowej.

7.1.1 Ocena wartości użytkowej

Ocena wartości użytkowej obejmuje ocenę użytkowości rozplodowej i mięsnej zgodnie z obowiązującymi przepisami dotyczącymi ras i linii hodowlanych matecznych. Oceną objęte są następujące cechy:

- masa ciała jagniąt w 2. dniu życia,
- masa ciała w 56. dniu życia,
- masa ciała owcy przed pierwszą stanówką,
- plenność życiowa maciorki,
- masa miotu w wieku 56 dni,

- płodność, plenność i użytkowość rozplodowa,
- masy wełny uzyskanej w pierwszej strzyży przeprowadzonej w odroście 12 m-cy.

Dane dotyczące określenia wydajności strzyżnej i wysadności wełny oraz cech wełnistych będą pozostawać w dokumentacji stada. Nie przewiduje się ich przetwarzania elektronicznego.

7.1.2 Metody doboru zwierząt do kojarzeń i zasady ich prowadzenia

Dobór par do kojarzeń prowadzony jest indywidualnie na podstawie analizy spokrewnienia. Dodatkowym kryterium doboru będzie uzyskanie postępu genetycznego w wybranych cechach, przy czym kojarzenia będą mogły odbywać się w umiarkowanym pokrewieństwie (do 12,5%).

W pracy hodowlanej obowiązkowo należy wprowadzić schemat rotacji tryków pomiędzy stadami.

Obowiązkiem regionalnych związków jest prowadzenie racjonalnej gospodarki trykami celem zachowania jak najniższej wartości wskaźnika inbredu.

8. Zasady wyboru i kwalifikacji zwierząt do Programu ochrony

Typowanie owiec do udziału w Programie ochrony będzie dokonywane przez Związek.

Kwalifikacji owiec matek dokonuje Koordynator Programu ochrony z ramienia Instytutu zgodnie z obowiązującą Procedurą.

Programem ochrony będą mogły być objęte owce matki hodowli krajowej poddane ocenie wartości użytkowej zgodnie z obowiązującymi przepisami, które:

- są wpisane do księgi hodowlanej dla rasy,
- charakteryzują się cechami fenotypowymi zgodnymi ze wzorcem określonym w Programie ochrony.

W momencie umożliwienia płatności do samców w nowym Planie Strategicznym na lata 2023-2027 Programem ochrony będą mogły być objęte również tryki hodowli krajowej poddane ocenie wartości użytkowej zgodnie z obowiązującymi przepisami, które:

- są wpisane do księgi hodowlanej dla rasy,
- charakteryzują się cechami fenotypowymi zgodnymi ze wzorcem określonym w programie ochrony.

Maksymalna liczba macierek przypadająca na tryka powinna wynosić 30.

9. Zakres kriokonserwacji materiału biologicznego i sposób wykorzystania tego materiału

Zakres kriokonserwacji materiału biologicznego ustalony zostanie po uruchomieniu na terenie kraju stacji pobierania nasienia dla małych przeżuwaczy. Celowym jest tworzenie kolekcji zarodków oraz nasienia i ich przechowywanie w stanie głębokiego zamrożenia w ciekłym azocie w Krajowym Banku Materiałów Biologicznych (KBMB) w Balicach. Gromadzenie i wykorzystywanie materiału biologicznego odbywać się będzie pod nadzorem Grupy Roboczej ds. ochrony zasobów genetycznych owiec i kóz oraz zgodnie z Procedurami obowiązującymi w Instytucie w tym zakresie.

10. Zasady organizacji i realizacji Programu ochrony

a. Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy uhruskiej realizowany będzie przez:

- hodowcę – właściciela stada owiec,
- Polski Związek Owczarski oraz Regionalne Związki Hodowców Owiec i Kóz, prowadzące księgi hodowlane oraz ocenę wartości użytkowej owiec,
- Instytut Zootechniki - Państwowy Instytut Badawczy realizujący i koordynujący zadania z zakresu ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich.

Zasady współpracy pomiędzy Związkiem, a Instytutem określa zawarte Porozumienie. Uczestnictwo hodowcy w programie jest dobrowolne. Zasady przystąpienia do Programu i uczestnictwa w nim określa Procedura (<http://owce.bioroznorodnosc.izoo.krakow.pl/dokumenty>).

b. W celu wspomaganie realizacji Programu niezbędne jest podjęcie dodatkowych działań takich jak:

- propagowanie wiedzy nt. rasy na wystawach hodowlanych, w specjalistycznych, masowych środkach przekazu, podczas sympozjów, szkoleń i konferencji naukowych itp.,
- realizacji programu będą służyć badania naukowe dotyczące między innymi pełnej charakterystyki populacji, badania jakości wełny, ocena przydatności tych owiec w produkcji ekologicznej, z większym wykorzystaniem trwałych użytków zielonych, a także terenów odłogowanych,
- promocja rasy, a zwłaszcza produktów naturalnych, takich jak wełna, skóry i mięso jagnięce,

- zaleca się prowadzenie pomiarów zoometrycznych w jak największej grupie owiec w ustalonych odstępach czasu (np. co 10 lat); uzyskane wyniki będą służyć do dokładnego opisu pokroju tej rasy i ewentualnych jego zmian w czasie.

Od 2021 roku Instytut wprowadził system certyfikacji gospodarstw „Rasa Rodzima”, który przyznawany jest, po spełnieniu określonych warunków, hodowcom, hodowco-przetwórcom oraz produktom pochodzącym od ras rodzimych (<http://ksb.izoo.krakow.pl>).

c. Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy uhruskiej powinien być realizowany na terenach naturalnego/historycznego występowania, głównie na terenie województwa lubelskiego, w oparciu o tradycyjne systemy utrzymania, z wykorzystaniem trwałych użytków zielonych i przestrzeganiem norm dobrostanu.

11. Nadzór nad realizacją oraz ocena efektywności działania Programu ochrony

Nadzór merytoryczny nad realizacją Programu ochrony zasobów genetycznych owiec rasy uhruskiej sprawuje Instytut. Grupa Robocza, działająca przy Instytucie dokonuje oceny efektywności działania Programu poprzez analizę przebiegu realizacji jego celów. Analiza ta jest wykonywana na podstawie danych przekazanych przez Związek oraz Koordynatora Programu ochrony. Grupa opiniuje również sprawy wątpliwe oraz może wnioskować o zmiany w programach ochrony.

Piśmiennictwo z uwzględnieniem poprzednich programów ochrony

Domański A., Efner T., Kalinowska C., Lipecka C., Maciejewska K., Żebrowska K. (1976). Wyniki dotychczasowej pracy hodowlanej i doświadczalnej nad owcą w Uhrusku. *Rocz. Nauk Rol.*, D, 162.

Gruszecki T. (1991). Określenie przydatności maciorek polskiej owcy nizinnej w typie uhruskim do krzyżowania towarowego z trykami ras mięsnych. Wyd. AR Lublin, Rozprawa habilitacyjna, 133.

Pięta M., Patkowski K. (1999). Użytkowość wełnista i cechy rozrodu maciorek w stadzie zachowawczym polskiej owcy nizinnej w typie uhruskim w Bezku. *Zesz. Nauk. PTZ*, 43.

IZ PIB. (2005). Program ochrony zasobów genetycznych owiec, s.92. Wyd. własne IZ PIB, Balice ISBN 83-60127-30-1.

PZO. Program hodowlany owiec rasy uhruskiej.

Autorzy programu ochrony

dr hab. Aldona Kawęcka, prof. IZ, dr inż. Jacek Sikora

Program został opracowany we współpracy ze Związkiem.

Program został pozytywnie zaopiniowany przez Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych, uzyskał pozytywną opinię Przewodniczącej Zespołu Koordynacyjnego oraz został zaakceptowany przez Dyrektora Instytutu.

Wprowadzono Zarządzeniem

Dyrektora Instytutu Zootechniki

- Państwowego Instytutu Badawczego

Nr 9/22 z dnia 21 stycznia 2022 r.

DYREKTOR

dr Krzysztof Duda

